

Autoreferat

1. Imię i nazwisko.

Małgorzata Stochmal (ORCID ID: 0000-0002-8385-2844).

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- 2012:** Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii uzyskany na Uniwersytecie Wrocławskim 26.09.2012r., na podstawie rozprawy doktorskiej pt., „Państwowa Straż Pożarna w systemie bezpieczeństwa państwa”. Promotor prof. dr. hab. Janusz Sztumski (Uniwersytet Śląski). Recenzenci w przewodzie doktorskim: prof. dr. hab. Robert Janik (Politechnika Częstochowska), prof. dr. hab. Jan Maciejewski (Uniwersytet Wrocławski). Praca wyróżniona przez Radę Instytutu UW. r.
- 2008:** Tytuł zawodowy magistra w zakresie zarządzanie przedsiębiorstwem. Politechnika Wrocławska. Wydział Informatyki i Zarządzania (z oceną bardzo dobry).
- 2005:** Tytuł zawodowy licencjat w zakresie zarządzania jakością. Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu filia we Wrocławiu.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

- 8.10.2012 do nadal** - Uniwersytet Wrocławski, stanowisko adiunkt (pełny wymiar czasu pracy). Zatrudnienie w Zakładzie Socjologii Grup Dyspozycyjnych. Od marca 2022 r. przeniesienie do Zakładu Socjologii Bezpieczeństwa i Edukacji (likwidacja wcześniejszego Zakładu). W okresie 2020-2021 przerwa związana ze zwolnieniem lekarskim oraz urlopem macierzyńskim.
- 2015-2016:** prowadzenie cykli zajęć dydaktycznych w Wyższej Szkole Bankowej we Wrocławiu (umowy zlecenia).
- 2011-2014:** prowadzenie zajęć dydaktycznych (wykłady i ćwiczenia) w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszko (umowy zlecenia).
- 2011-2013:** prowadzenie zajęć dydaktycznych w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu (umowy zlecenia).

4A. Omówienie pierwszego osiągnięcia, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.).

„Relacyjna moc darów troski i ofiarności druhów ochotniczych straży pożarnych: perspektywa krytycznego realizmu i ontologii społecznej”, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 379.

Recenzenci wydawniczy:

- prof. dr hab. Janusz Mariański;
- dr hab. Izabela Grabowska;
- dr hab. Marek Rembierz;

Kontekst zainteresowań badawczych

Prezentowana monografia jest rezultatem moich zainteresowań badawczych w zakresie społecznego i krytycznego realizmu rozpoczętych w 2016 roku. W pierwszej kolejności zapoznałam się z twórczością Margaret Stanford Archer, znanej brytyjskiej socjolog. Autorka ta jest propagatorką dość wpływowej tradycji teoretycznej realizmu społecznego. Dość wnikliwe rozpoznania tegoż dorobku uczynione już zostało w mojej *Alma Mater* przez koleżanki i kolegów z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Eksplorując znamienity dorobek Archer, zwróciłam uwagę na jej inspirację problematyką krytycznego realizmu, zaczerpniętą od Roy’a Bhaskara oraz jego kontynuatorów. Postanowiłam zmierzyć się z tą koncepcją u źródeł, zaspokajając moją ciekawość poznawczą.

W ramach samodzielnie przedsięwziętych działań spędziłam dwa tygodnie wakacyjnego czasu w 2018 roku na University of Sussex, aby zapoznać się z dorobkiem Roya Bhaskara, który przez lata wykładał na tej uczelni. Zaskoczyła mnie ogromna liczba pozycji bibliograficznych dotyczących krytycznego realizmu, nie tylko autorstwa Bhaskara, ale jego współpracowników czy kontynuatorów. Wymienić tu należy – poza wspomnianą już Margaret S.Archer – takie postaci jak Alan Norie, Dave Elder-Vass, Philip Gorski, Tony Lawson, Christopher Norris, Douglas V. Porpora, Kaidesoja Tuukka, Mervyn Hartwig, Ilkka Niiniluoto i wielu innych badaczy. Dorobek krytycznego realizmu w filozofii nauki oraz w socjologii brytyjskiej, jak i amerykańskiej był już dobrze ugruntowany.

Zgromadziłam 54 książki podejmujące problematykę krytycznego realizmu, większości przynależą one do serii wydawniczej *Routledge - Studies in Critical Realism* i oraz *Cambridge University Press*. Udało mi się dotrzeć do wszystkich pozycji wydawniczych

Bhaskara. Studia nad jego dorobkiem nie są łatwe, bowiem koncepcja krytycznego realizmu dojrzewa i zmienia się przez lata. Studia literaturowe wsparte również były publikacjami *Journal of Critical Realism* oraz badaczy skupionych wokół tej problematyki. Łącznie udało mi się zgromadzić przez te lata przeszło 250 pozycji z zakresu krytycznego i społecznego realizmu, łącznie z krytyką tego podejścia (spis literatury w mojej monografii 2021). Jest to dość imponująca literatura, żywię nadzieję, iż dobrze ją wykorzystałam w prowadzonych analizach. Do dnia dzisiejszego w dalszym ciągu gromadzę dorobek z tego obszaru.

Wszystkie wspomniane prace są napisane w języku angielskim, stąd też spory wysiłek włożyłam w ich tłumaczenie i interpretacje. Nie było to łatwe zadanie dla mnie, jako nie-filozofa, tym bardziej, iż język krytycznego realizmu jest swoisty i wielowarstwowy. Literatura przedmiotu była przeze mnie czytana po wielokroć, za każdym razem odkrywałam coraz głębsze pokłady założeń mocujących nurt krytycznego realizmu i realizmu społecznego. Bez wątpienia przez okres około trzech lat nieustannie studiowałam zgromadzony materiał. Ta intelektualna przygoda trwa do dzisiaj, jestem zafascynowana jej przedmiotem, również doskonale znane są mi zarzuty i krytyka skierowana wobec tej koncepcji. Aktualnie przygotowuję cykl artykułów naukowych dotyczących pierwszego¹, drugiego² i trzeciego momentu rozwoju krytycznego realizmu w twórczości Bhaskara, zwieńczeniem tego cyklu będzie przedstawiona krytyka tegoż podejścia.

Po zapoznaniu się z założeniami krytycznego realizmu, realizmu społecznego i wieloma innymi interesującymi koncepcjami postanowiłam zastosować ich założenia do planowanych badań socjologicznych. **Przedmiotem moich rozważań uczyniłam troskę, jako byt transcendentálny, lokujący się w jaźni i ciele podmiotu sprawczego.** Troska rezonuje w jestestwie człowieczeństwa, wpleciona w relacje wyrosłe z działania każdej jednostki na rzecz innych. **Pragnąc kontynuować badania wśród społeczności strażackiej, orientowałam się na ukazanie rodzaju trosk lokujących się w jestestwie druhén i druhów zaangażowanych w ruch społeczny ochotniczych straży pożarnych.** W procesie badawczym podjęłam się eksploracji praktyk wspierających rozliczne troski kierowane do innych czy onych (ludzi, fauny oraz flory). Żywione wobec innych troski stanowią istotną siłę sprawczą skłaniającą do pomocy osobom znajdującym się w potrzebie. Kierowałam się pragnieniem zrozumienia tegoż fenomenu i wyłuskania mechanizmów leżących u podstaw

¹ Artykuł pt. *Pierwszy moment rozwoju metateorii krytycznego realizmu Roya Bhaskara – Basic critical realism* złożony został do czasopisma Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne (26.09.2022).

² *Uobecnienie nieobecności w dialektycznym nurcie krytycznego realizmu*, artykuł powstał po ogólnopolskiej konferencji naukowej realizowanej on-line pt. „Rzeczywistość nieobecności – wokół znikania, zaginięcia, zanikania”.

relacji ujawniających rozliczne postaci trosk. Troska bowiem może być (re)produkowana w relacyjnych przestrzeniach społecznych i pozycjonuje ją jako praktykę przełamującą niemoc innych.

Struktura monografii

Tytuł monografii jest dość długi, niemniej analizując tytuły prac naukowych w nurcie krytycznego realizmu można odnaleźć tendencję do tak barwnego wyrażania treści zawartych w publikacjach. Przedstawiona do procedury awansu monografia składa się z następujących części: Podziękowania (s.11), Prolog (s.13-15), Wprowadzenie (s. 16-19), pierwszy rozdział *Wyjaśnianie tego, co społeczne* (s. 21-81), drugi rozdział *Krytyczny pluralizm metodologiczny* (s. 83-126), trzeci rozdział *Podmiot jako zaangażowany realizator ruchu strażackiego na przykładzie członków stowarzyszonych w ochotniczych strażach pożarnych* (s. 127-325), Wnioski końcowe – *Rozliczne dary wypływające z człowieczeństwa oraz towarzyszące im paradoksy* (s. 327-333), bibliografia zawierająca 311 pozycji (s.335-348), aneks metodologiczny (1) szkicownik pytań do wywiadu oraz (2) kwestionariusz ankiety, s.349-368), indeks nazwisk (s. 369-372), spis rysunków (s. 373), spis tabel (s. 375-379). Zdaję sobie sprawę, iż w wielu publikacjach nie umieszcza się narzędzi badawczych, niemniej zdecydowałam się je załączyć, aby adepci nauki studiujący moją książkę mieli wgląd w sprawy warsztatowe.

Cel poznawczy podjętych badań, problem badawczy oraz hipoteza abdukcyjna

Zajmując się socjologią zawodów ulokowanych w sferze bezpieczeństwa państwa, podjęłam decyzję o kontynuacji badań nad społecznością strażacką. Przedmiotem moich dociekań uczyniłam **dar troski i ofiarność** druhów ochotniczych straży pożarnych. Badania osadzone zostały w wymiarze moralności, a więc w wymiarze transcendentnym, jakby to ujął Bhaskar. Celem podjętych badań była próba ukazania mechanizmów generatywnych w odniesieniu do sił przyczynowych żywionych trosk i mocy sprawczych ofiarności druhów stowarzyszonych w Ochotniczych Strażach Pożarnych RP (s. 18).

Poszukiwaniem naukowym uczyniłam następujące zagadnienie: **jakie generatywne mechanizmy (siły przyczynowe, sprawcze) uaktywniające podtrzymują i transformują dar troski członków ochotniczych straży pożarnych na rzecz bezpieczeństwa publicznego jako dobra wspólnego?** (s. 89). Formułując oczekiwaną odpowiedź tylko na pytanie stanowiące główny problem badawczy, określiłam następującą postać głównej hipotezy abdukcyjnej: **przypuszczam, iż generatywnymi mechanizmami (siłami przyczynowymi, sprawczymi) uaktywniającymi, podtrzymującymi oraz**

transformującymi dar troski członków ochotniczych straży pożarnych na rzecz bezpieczeństwa publicznego jako dobra wspólnego są zasoby żywionych trosk. W toku badań wyłonione i nazwane zostaną owe troski lokujących się w podmiotowości sprawczej członków stowarzyszonych w OSP (s. 89-90).

Założenia teoretyczne

Przyjęte przeze mnie ramy teoretyczne obejmują w swoim zakresie założenia krytycznego realizmu, realizmu społecznego, socjologii relacyjnej stanowiących główne osnowy prowadzonych rozważań. Dodatkowymi wątkami są koncepcje ukazujące zjawisko daru, sieci społecznych, jak i zagadnienia wpisujące się w zaangażowanie obywatelskie. Znaczącymi filarami spajającymi podjęte rozważania jest idea podmiotowego sprawstwa i troski ofiarności na rzecz dobra wspólnego [Mariański 2021: 80]. Splot tych wszystkich koncepcji umożliwił przeprowadzenie interesującego poznawczo przedsięwzięcia badawczego.

Opracowane w ramach krytycznego realizmu założenia nie rewolucjonizują nauki, nie są zwrotem szczególnym pod jakimś względem, a jedynie zmieniają punkt odniesienia dla czynionych rozważań. Wydaje się to zabiegiem niewyszukanym w swojej istocie, ale de facto pozwalającym uzyskać ciekawszą perspektywę dostrzeżonych aspektów rzeczywistości. Anthony Giddens wyraził przekonanie, iż „(t)eoria społeczna jest nieuchronnie teorią krytyczną” [1982:15]. W naukach społecznym potrzebujemy więc krytycznej wrażliwości do oceny zmieniającej się nieustannie rzeczywistości. Poza tym Bhaskar zabiegał o nie tylko naukowe, ale i praktyczne zastosowanie koncepcji naukowych. To praktycznie zorientowanie widoczne jest od początków jego naukowego zaangażowania w krytyczny realizm.

Socjologia a krytyczny realizm

Znamienne jest, iż socjologowie – podobnie jak przedstawiciele innych dyscyplin, także tych ścisłych – wieszczą o kryzysie naukowym próbując uzasadniać niepowodzenia w opisie przemian społecznych. Niemniej zwątpienie to nie przeszkadza, aby kierując się szczególną formą refleksyjności poszukiwać konkurencyjnych sposobów oglądu, opisu czy wnioskowania na temat rzeczywistości. Roy Bhaskar słusznie stwierdził, iż to, co społeczne pozostaje systemem otwartym, w związku z tym zaproponował adekwatne sposoby opisu owej rzeczywistości.

Roy Bhaskar odnosząc się do rzeczywistości społecznej, nadał jej status systemu otwartego. W systemach takich nie można wyłonić przyczynowości w tak ścisłym

rozumieniu, jak w systemach zamkniętych, czego przykładem są czynione przez naukowców eksperymenty. Badacz ten stwierdził, iż należy poszukiwać mechanizmów czy struktur sił przyczynowych powodujących obserwowalne przeobrażenia. Zwrócił uwagę na ową siłę powodującą zmiany w czasie i przestrzeni, tej właśnie relacyjności powinni poszukiwać badacze eksplorujący to, co społeczne. Tylko wyłonienie sił i mocy sprawczych ujawni rzeczywiste powody zauważalnych zmian. W świecie społecznym dokonują się zmiany w wyniku świadomego bądź nieświadomego, a nawet niezamierzonego działania aktorów społecznych. Bhaskar przekonuje, że działania jednostek zawsze odtwarzają wcześniej istniejący kontekst społeczny, niezależnie od tego, czy taka reprodukcja jest zamierzona, czy nie [Cruickshank 2003: 114].

Bhaskarowska perspektywa krytycznego realizmu jest osadzona na podwalinach ontologicznych, uznając jednocześnie niedoskonałość oraz zmienność ludzkiej wiedzy (epistemologia) oraz bierze pod uwagę wymiar aksjologiczny (transcendentalny) w stanowieniu rzeczywistości społecznej. Demarkacja, inaczej rozróżnienie owych założeń jest kluczowe dla krytycznego realizmu, który przez lata dojrzewał w twórczości Roy'a Bhaskara i jego kontynuatorów. Sam Bhaskar wskazuje, iż program intelektualny krytycznego realizmu zakorzeniony jest na czterech zasadniczych poziomach: (a) ontologii; (b) epistemologii; (c) metafizyce; oraz (d) w socjologii wiedzy (Bhaskar 2009: 15). Są to kamienie węgielne pogłębianego i rozszerzanego meta-programu badawczego krytycznego realizmu.

Głębia ontologii

Realizm krytyczny wraz z teorią krytyczną odrzuca podstawową polaryzację, która określa opozycję między pozytywizmem i postmodernistycznym relatywizmem, osiąga to poprzez przededefiniowanie relacji między epistemologią i ontologią” [Morrow, Brown 1994:77]. W krytycznym realizmie postuluje się prymat ontologii nad epistemologią, co ma niebagatelne znaczenie. Byty ułożone w otaczającej nas czasoprzestrzeni istnieją niezależnie od tego, czy jesteśmy świadomi ich istnienia. Założenia ontologiczne zawierają się w twierdzeniu, iż wszystko, co jest przedmiotem refleksji człowieka, istnieje wcześniej, niż powstałe na ich temat uogólnienia.

Bhaskar scharakteryzował trzy wzajemnie zagnieżdżone, jak i uniwersalne warstwy ontologii, poprzez które można rozpoznawać byty: domenę realności (*real*), domenę zdarzeń dla rzeczywistych doświadczeń (*actual*) oraz domenę empiryczności (*empirical*, Bhaskar 2016: 6-7). Takie emergentne rozwarstwienie ontologii rzeczywistości pozwala na konceptualne rozróżnienie struktur rzeczywistości, ale również wskazuje na relacje

odrębności rozpatrywanych na wyłonionych poziomach bytów, jak i powiązań je łączących. Świadomość rozróżnialności owych poziomów stanowi uzasadnione przesłanki dla traktowania każdej z wyłonionych warstw rzeczywistości w kategoriach wyższości bądź niższości względem pozostałych. Ten pogłębiony kontekst sytuuje reprezentacje każdego z wymiarów na właściwych dla nich miejscach. Porządek zachowywany na poszczególnych poziomach rzeczywistości łączy się z emergencją ontologiczną o synchronicznych bądź diachronicznych charakterystykach. Podejście to zastosowano przy poszukiwaniu odpowiedzi na postawiony problem badawczy.

Wyrażane prawdy o tych bytach czy istnieniach powinny być jak najbardziej zgodne z rzeczywistością, niemniej zdajemy sobie sprawę z niedoskonałości ludzkich zdolności poznawczych. Jest to poniekąd nasza pięta achillesowa, bowiem - po pierwsze, rozpatrywane zjawiska zmieniają się wraz z upływem czasu, jak i pod wpływem kontekstu zewnętrznego (czas i przestrzeń), a po drugie, odkrycia zależne są od sposobów oglądu zjawisk interesujących badacza. Często sformułowana w żmudnych procesach poznawczych wiedza staje się już przestarzała z uwagi na dokonujący się w zawrotnym tempie postęp. Stąd też w krytycznym realizmie epistemologii nadaje się drugorzędną rolę.

Głębia epistemologii

Krytyczne myślenie pozostaje więc pewnym dążeniem człowieka w celu obiektywnego opisu rzeczywistości oraz prawidłowości w owej rzeczywistości uchwyconych. Wszelkie wysiłki poznawcze, inaczej mówiąc - analizy epistemologiczne dążą do uchwycenia prawdy o rozpatrywanych bytach. Człowiek stara się poznać otaczającą go rzeczywistość, rozszerzając posiadaną świadomość prawdy o niej. Czynione przez badacza rozpoznania powinny zostać w jakiś sposób zweryfikowane pod kątem ich zgodności z rzeczywistością. Weryfikacja ta, a więc krytyczny namysł nas postacią formułowanej wiedzy prowadzić może do uzyskania owej wiedzy jak najbardziej zgodnej z rozważanymi problematami. Krytyczne spojrzenie na rozważania w sferze epistemologicznej, mogą być obciążone wieloma pozorami.

Krytyka poznania może zostać sprowadzona do ciągłego i nieustannego namysłu nad *prawdziwością wyrażanych prawd*. Dzieje się to poprzez zastosowanie abdukcyjnej metody dowodzenia oraz retrodukcyjnej logiki odkrywania (s. 83). Realistyczna abdukcja polega na kwestionowaniu postulowanych prawd oraz ich wykorzystanie do reinterpretacji i rekontekstualizacji zjawiska w celu wyłonienia konkurencyjnych wyjaśnień. Metoda

abdukcyjna powinna spełniać dwa dezyderaty: powinna być amplifikacyjna³ (zwiększająca zawartość) i powinna nadawać epistemicznie uzasadnione wyniki [Psillos 2002: 606]. Dowodzenie hipotez badawczych następuje poprzez wnioskowanie prowadzące do najlepszego wyjaśnienia (*Inference to the Best Explanation*). Przy czym wnioskowanie pozostaje procesem poznawczym, w ramach którego zachowuje się epistemiczną ostrożność.

W krytycznym realizmie stosowane jest wyjaśnianie przyczynowe o szczególnym trybie wnioskowania. Wnioskowanie to nie jest powierzchowne, lecz – zgodnie z ontologiczną głębią rzeczywistości – przyjmuje pogłębione postaci. Retrodukcja pozostaje schematem dochodzenia do najlepszego wyjaśnienia danych zjawisk, rozważając wiele konkurencyjnych wyjaśnień. Należy więc uszeregować potencjalne przyczyny zauważanych zmian oraz poddać je racjonalnemu osądowi. Niektóre przesłanki wydawać się mogą najbardziej zasadne, jednak, jeśli spojrzeć na nie z innych perspektyw czy uwzględni dodatkowe okoliczności, mogą one nie wytrzymać próby argumentu.

Bhaskar uwzględniając relatywizm epistemiczny zgadzał się z tym, że pozyskiwana wiedza jest warunkowana kontekstem, w jakim jest wytwarzana. Oznacza to, iż pozostaje ona zmienna, z uwagi na przyjmowane kryteria oceny. Z kolei kryteria oceny owej wiedzy zmieniają się z uwagi na dokonujący się postęp w każdej dziedzinie życia. Wyróżnił także początkowo dwa, ale wyłonił się później trzeci rodzaj wiedzy, uwzględniający relatywizm ludzkiego poznania. Pierwszy typ wiedzy dotyczy wymiaru przechodniego (*transitive*) i tyczy się przekonań, sądów czy wiedzy określonej przez badaczy. Wymiar przechodni łączy się bezpośrednio z opisanymi domenami poznania: empiryczną, faktyczną i realną. Wiedza nieprzechodnia to prawdy o rzeczywistości, czyli prawdy o obiektach, o których nauka stara się pozyskać wiedzę. Wymiar metakrytyczny obejmuje krytykę immanentną zwracającą uwagę na niespójności teorii z praktyką, a następnie identyfikuje jakiś transcendentalny brak koniecznej kategorii lub koncepcji leżącej u podłoża tej niespójności [Bhaskar 2010A: XIX].

W zrealizowanym projekcie badawczym towarzyszył mi nieustanny namysł nad sposobem doboru właściwych środków w celu jego realizacji. Poszczególne etapy postępowania badawczego wspierane były uwagami innych naukowców wyrażanych przy okazji naukowych spotkań, dokonywałam doboru odpowiednich perspektyw teoretycznych, nieustannie poszukiwałam konkurencyjnych schematów wyjaśniania obserwowalnych

³ Rozumowanie amplifikacyjne to poszerzenie rozpatrywanych argumentów. Wyróżniamy amplifikację zastosowaną do wariantów ilościowych (amplifikacja horyzontalna) oraz jakościowych (amplifikacja wertykalna).

zjawisk. Przykładem może być wprowadzenie wywiadów z alterami respondentów, co wniosło zupełnie nowy wymiar do czynionych analiz. Staralam się, aby uzyskiwane argumenty na każdym etapie były jak najmniej obciążone nieprawdą.

Wymiar transcendentalny – duchowy zwrot w krytycznym realizmie

Transcendentalny dialektyczny krytyczny realizm (*Transcendental Dialectical Critical Realism*) stanowi ostatni etap rozwoju teorii do poziomu meta-rzeczywistości (*Philosophy of meta-Reality*). Wymiar transcendentalny, a więc wymiar duchowy opisywany jest przez takie zwroty, jak niezmiennosc, doskonały porządek istnienia, wieczność, siła wyższa, zrzadzenie losu czy istnienie Boga. Otwarcie debaty krytycznego realizmu na kwestie religijne omówione zostało w znamienitej pozycji *Transcendence Critical Realism and God* (2004) przetłumaczonej na język polski [Archer, Collier, Porpora 2021]. Jak wskazują Autorzy tego opracowania „(...) transcendencja jest zawarta w podstawowym dla krytycznego realizmu rozróżnieniu pomiędzy nieprzechodnią sferą rzeczywistości a naszą przechodnią wiedzą o niej. Transcendencja jest zawsze oparta na immanentnej podstawie, choć nigdy nie jest do niej zredukowana, złożonej z wcześniej istniejącej wiedzy, w tym teorii, przekonań, wiedzy milczącej i tradycyjnych praktyk” Archer, Collier, Porpora 2021:89]. Autorzy dodają, iż istnieją trzy rodzaje transcendencji: „transcendencja w relacji do rzeczy (w tym idei), w relacji do ludzi i w relacji do Boga” Archer, Collier, Porpora 2021: 90]. **Transcendencja jest więc słusznie powiązana przez mnie ze sprawczością ludzi.** Wrażliwość moralna wobec otaczającego nas świata pozostaje nieodłącznym składnikiem ludzkiego jestestwa i sprawstwa. Ten rodzaj uniwersaliów w sposób szczególny wpływa na podejmowane przez ludzi wybory. Szczególnie kwestie te dotyczą druhen i druhów zaangażowanych w ruch pożarniczy stowarzyszających ich w ramach ochotniczych straży pożarnych. Stąd też wymiar transcendentalny pozostaje najwłaściwszym tłem dla rozważanego źródła daru troski i ofiarności respondentów.

Podmiotowość, sprawczość i refleksyjność

Kategorie podmiotowej sprawczości i refleksyjności w krytycznym realizmie i realizmie społecznym pozostają głównymi osiami podjętych rozważań. Bhaskar proponuje rozważenie ontologii osoby czy podmiotu w filozofii „ubuntu” – jestem, bo ty jesteś [Bhaskar 2020:113]. Filozofia ta urzeczywistnia każdy podmiot w relacyjnym kontekście jego bycia w świecie z innymi. Ujawnia się w tej koncepcji sprawczość realizowana dla innych i na rzecz innych, stanowiąca o podmiotowości zaangażowanych w relacje osób. Źródłem tej sprawczości pozostaje pełna świadomość podejmowania wysiłków na rzecz dokonywanych

zmian. Bhaskar proponuje transformacyjny model aktywności społecznej (*Transformational Model of Social Action-TMSA*) łągodyący przeciwstawność struktury i sprawczości. Koncepcję tą udoskonaliła Margaret S. Archer, dostosowując ją do nauk społecznych w modelu morfostazy i morfogenezy. Zwróciła ona uwagę na czas, jako istotny składnik przypisany do bytów oraz fakt, iż są one umiejscowione w danym kontekście przestrzennym. Ukształtowała więc wyjaśnienie morfogenetyczne (przekształcające) i morfostatyczne (odtworządzające) dla systemu kulturowego i społeczno-kulturowego. Warto wskazać tu na proveniencję słowa morfogeneza, bowiem wywodzi się z następujących składowych: morf – kształt oraz geneza – pochodzenie. Morfogeneza eksploruje ludzką sprawczość realizowaną w określonych strukturach społecznych. Przekształceń tych dokonuje podmiot sprawczy działający w określonym kontekście świata zewnętrznego.

Struktura i sprawczość są „współwrażliwe”: to znaczy struktura jest reprodukowana, natomiast sprawczość poprzez konflację centralną jest jednocześnie ograniczona i uaktywniana przez strukturę [Brock, Carrigan, Scambler 2017: XV-XVI]. Struktury systemu społeczno-kulturowego odtwarzają się poprzez procesy morfostazy bądź transformują się poprzez procesy morfogenezy. Propagowany przez autorkę analityczny dualizm akcentuje rolę refleksyjności sprawczego podmiotu. Refleksyjność pozostaje szczególnym rodzajem świadomości przypisanej ludziom. Ujawnia się ona przez wewnętrzne rozmowy czynione z samym sobą. W trakcie tych rozmów rozważane są wszelkie obawy dotyczące danej sytuacji.

Wewnętrzny dialog w formie ‘refleksyjnej refleksyjności’ jest siłą sprawczą mediującą między możliwymi do realizacji zamierzeniami. Refleksyjność odgrywa więc rolę pośredniczenia między konkurencyjnymi rozwiązaniami dla danej sytuacji. Archer wyróżnia trzy dominujące style refleksyjności: **komunikatywny** (wymagający potwierdzenia przez inne osoby przed podjęciem działań), **autonomiczny** (podtrzymujący samowystarczalność wewnętrzną rozmowy prowadzące bezpośrednio do działania) i **metarefleksyjny** (krytyczna ocena własnych refleksji oraz krytyka możliwości podjęcia skutecznego działania). Przedstawione tryby refleksyjności stanowią istotne dla zmiany społecznej mechanizmy generatywne.

Podmiotowość oraz sprawczość została w teorii Archer osadzona z jednej strony na refleksyjności a z drugiej strony na kompleksie obaw, projektów i praktyk. Niemniej na trójstronny charakter sprawczości (*the “tripartite character” of agency*) składają się cechy „bytu gatunkowego” homo sapiens, socjokulturowe formy sprawczości związane z językiem i „grupami i zbiorowościami społecznymi (...), w których rodzą się i rozwijają osoby” oraz

zawodowe formy sprawczości, ukonstytuowane: uprawnieniami, prawami i zobowiązaniami zgromadzonymi w ramach określonej struktury społecznej stanowiska [Haley 2018: 122]. Są to ontologicznie różne aspekty tej samej osoby, uwzględnione w zrealizowanym projekcie badawczym.

Podmiotowość pozostaje niezbywalnym komponentem jestestwa człowieka. Podmiotowość wyraża perspektywę w pierwszej osobie liczby pojedynczej ze szczególnym uwzględnieniem uczuć, pragnień, przekonań, osądów, które w dużej mierze, jeśli nie, w pełni określają niepowtarzalny charakter każdego człowieka (Solomon 1995: 857). Takie podejście ukazuje pierwszoosobową perspektywę wyłania się podmiotu, który negocjuje swoje relacje z samym sobą, z innymi czy światem na wszystkich płaszczyznach swego istnienia. Dlatego też kategoria podmiotowości tak mocno rezonuje z konceptem refleksyjności Margaret Archer. Podmiot ma świadomość własnego doświadczenia, bowiem doświadcza świata jako „ja”. Wyróżniamy tu pierwszoosobową ontologię refleksyjności. Sprawczość danego podmiotu realizowana jest w kontekście czasoprzestrzennym i poddawana jest refleksyjnemu oglądowi tegoż „ja”. Refleksyjność postrzegać należy, jako mechanizm nieustannego procesu aktywnego i świadomego rozważania kim jestem. Refleksje te odgrywają rolę mediacyjną w (re)produkcji społeczno-kulturowej.

Margaret Archer stosuje zazębiający się trójpoziomowy model określający dynamikę podmiotowości wraz z deliberującą funkcją refleksyjności. Deliberującą refleksyjność należy rozumieć, jako nieustanne rozważanie czegoś, co jest przedmiotem troski człowieka. Model składa się z trzech „momentów” T_1 , T_2 oraz T_3 . Pierwszy moment T_1 – T_2 to kulturowe warunkowanie, drugi moment T_2 – T_3 to społeczno-kulturowa interakcja, natomiast trzeci moment T_3 – T_4 to kulturowe przepracowanie (s. 42). Przekształcanie systemu społeczno-kulturowego może następować w toku morfostazy bądź morfogenezy.

Punktem wyjścia wszelkiej aktywności podmiotu przekształcającej system społeczno-kulturowy są żywione przez niego obawy (*concerns*), zaspokajane przez projekty (*projects*) w toku praktyk działania (*practices*). Jak twierdzi Archer, nie wszystko jest postrzegane w kategoriach pozytywnych (nawiązanie do DCR), bowiem obawy mogą być niezgodne, projekty nielegalne a praktyka wynikająca z tego powiązania może siać zniszczenie lub terror (np. broń nuklearna). Źródłem obaw mogą być przekonania, wartości, tożsamości, interesy czy pragnienia podmiotu. W wyniku tej nieobecności „czegoś” czy braku (absolutne nawiązanie do nieobecności bhaskarowskiej) motywuje to podmiot do zażegnania ujawnionych obaw poprzez realizację projektów. To wymusza zaistnienie praktyk realizujących działania rutynowe, wymagające aktów tworzenia.

Podmiotowość jest charakterystyką na ogół przypisywaną ludziom. Podmiotowość ujawniana jest w kategoriach indywidualnych, jak i kolektywnych. W ujęciu indywidualnym nadają „człowiekowi dyspozycje czyniące z niego niepowtarzalną postać, autonomiczną i wolną. Podmiotowość pozostaje źródłem działań, doświadczeń i uczuć, a określenie „ja”, tegoż „jestestwa”, możliwości stanowienia o sobie czy samoświadomości bycia człowiekiem, nasycone zostaje najbardziej intensywnymi znaczeniami” (s. 60). Z kolei ponadjednostkowe „podmiotowości stanowią szersze reprezentacje społeczne i są zdolne do wywierania wpływu na strukturę społeczną, realizując strategie działań poprzez odtwarzanie tożsamy dla nich wzorów kulturowych” (s. 60-61).

Podmiotowość sprawcza nie jest kategorią o określonych i stałych właściwościach. Pozostaje raczej kategorią nieustannie formowaną w toku zachodzących zmian. Doświadczenia podmiotu kształtują jego jestestwo i reaguje on sprawczością zgodnie z kierunkiem realizowanych zamierzeń. Sprawczość pozostaje siłą manifestującą wszelką zmianę w człowieczeństwie danego podmiotu. Podmiot sprawczy realizuje swoje zamierzenia w systemie kulturowym, który definiuje Margaret Archer, jako „wspólnotę wspólnych znaczeń”.

Troska zakorzeniające człowieczeństwu podmiotów sprawczych

W koncepcji Margaret S. Archer człowieczeństwo przejawia się w sprawczości podmiotu działającego oraz jego zdolności do refleksyjnego przeżywania czynionego sprawstwa. U źródeł tegoż człowieczeństwa odnajdujemy troski podstawowe. Autorka dzieli je na (1) troski naturalne, (2), troski praktyczne oraz (3) troski społeczne. Troski naturalne związane są z kruchością życia ludzkiego czy z dobrostanem zdrowotnym. Troski praktyczne dotyczą się kompetencji i osiągnięć performatywnych. Natomiast troski społeczne odnoszą nasze jestestwo do relacji z innymi. Inspirowana tą koncepcją założyłam, iż źródłem sprawstwa druhów zaangażowanych w ruch OSP z uwzględnieniem relatywnie szerokiego kontekstu – wychodzącego poza ramy działalności wolontariackiej – są właśnie rozliczne źródła trosk.

Dobrodziejstwo daru we wspólnotowym życiu

Uczestnictwo człowieka w życiu społecznym łączy się immanentnie z problematyką darów. Logika daru czy też dobrodziejstwo krążenia darów w przestrzeniach społecznych pozostaje fascynującym zagadnieniem, rozważanym przez wielu uczonych. Retoryka daru zapoczątkowana została – poza pismami teologicznymi – przez Marcela

Mausa, który inspirował się pracami Emila Durkheima. Mauss skupił się na eksploracji praktyki daru, wyłaniając jego akt w postaci dawania-przyjmowania-odwzajemniania [Mauss 1923–1924].

Ciekawe ustalenia na zagadnień daru wprowadził Jacques Derrida, związany z pewną formą krytycznego namysłu nad nauką. Paradoks daru ujmuje jego zjawianie się oraz niezjawianie w oderwaniu od przedmiotowo-podmiotowej relacji i akcentuje rolę czasu. „Dar nie jest darem, jeśli nie daje czasu. Różnicą między darem a każdą inną operacją wymiany czystej i prostej, jest to właśnie, że dar zawsze daje czas. Tam, gdzie jest dar, jest także czas” [Derrida 1991: 41]. Z kolei interlokutorem Derridy był Jean-Luc Marion, wyrażający stanowisko, iż „myślimy dar, bo dar jest dany”. To stanowisko podkreśla relacyjny akt donacji. Niezależnie od perspektywy spoglądania na akt daru, pozostaje on znamienitą wzajemnością nawiązywaną pomiędzy ludźmi.

Socjologia relacyjna i miłość jako „bezinteresowny dar z siebie”

Pierpaolo Donati twórca socjologii relacyjnej, koncepcyjnie dość mocno powiązanej z socjologią uprawianą przez Margaret S. Archer. Socjologie ci ogólnie rzecz biorąc tworzą w nurcie realizmu społecznego. Autor ten propaguje relacyjną teorię społeczeństwa (*Relational Theory of Society*, Donati 2018: 434), jako cechę immanentną dla wszelkich wspólnot. Wspólnoty te tworzą swoiste relacyjności, poprzez które dokonują zmian otaczającej ich rzeczywistości. Realizm relacyjny wyraża przekonanie, iż „społeczeństwo nie jest gospodarzem relacji, nie jest przestrzenią – czasem, w których zachodzą relacje, to relacje” [Donati 2013: XVI]. Zwraca uwagę na „rel-akcje”, jako wyłaniającej się aktywności pomiędzy bytami w społeczeństwie. Dokonuje jednocześnie ontologicznego rozwarstwienia relacji, sytuując je na następujących poziomach:

- Refero: odnoszenie relacji do czegoś innego. Człowiek kieruje się wzajemnością do tego, co go otacza, wyrażając swoje człowieczeństwo.
- Religo: jako więź strukturalna, ujawniająca pokłady spójności, tworząc „bycie w relacji”.
- Effetto emergente: jako kombinacja dwóch poprzedników wyłaniających się w powiązaniu ze sobą. Mamy tu do czynienia z refleksyjną relacyjnością dokonująca przeobrażeń poprzez rel-akcje [Donati 2013: 65-72].

Z punktu widzenia epistemologii, socjologia relacyjna traktuje relacje, jako sieci interakcji, w których następuje nieustanne redefiniowanie istniejących, jak i nawiązywanie

nowych powiązań. W społecznych przestrzeniach przeobrażenia dokonujące się na skutek morfogenezy czy morfostazy realizowane są przez podmioty zorientowane relacyjnie. Są to podmioty aktywnie działające z innymi na wielu poziomach życia społecznego. Odnaleźć można wiele sił sprawczych stanowiących relacje, stąd też wskazanie tej koncepcji wydawało mi się niezwykle cenne dla czynionych rozważań. Relacyjna teoria społeczeństwa korzysta z takich rozwiązań metodologicznych, jak analiza sieci społecznych, które wykorzystałam w zrealizowanych badaniach. Jest jeszcze jeden punkt styczny w twórczości Donatiego, który nawiązuje do mojej problematyki badawczej. Jest to bezinteresowna miłość. Trzeba pamiętać, iż inspiracji do tego terminu dostarczył Bhaskar, który wskazywał na bezinteresowną miłość, jako ostateczny dezyderat ludzkiego postępowania (s. 34).

Prezentacja założeń metodologicznych z wykorzystaniem modelu RREIC wraz z sekwencją morfogenetyczną M. S. Archer

Zrealizowane badania zagnieżdżone zostały w ontologiczno-epistemologiczno-transcendentalnym wymiarze rzeczywistości, czemu dano wyraz w założeniach metodologicznych. Posłużyłam się abdukcyjnym dowodzeniem oraz retrodukcyjną logiką odkrywania. Mając świadomość, iż nie mamy bezpośredniego wglądu do prawd opisujących nam rzeczywistość, jednak możemy próbować wyłaniać mechanizmy generatywne prowadzące do obserwowalnych na poziomie empirycznym faktów. Oczywiście skutki te są zależne od wymiaru czasoprzestrzennego. Mechanizmy generatywne mogące sprzyjać uaktywnianiu dobrodziejstwa daru troski oraz ofiarności druhien i druhów. Wyjaśniając te zagadnienia schematem RRREIC [Bhaskar 2010B: 4] wraz z sekwencją morfogenetyczną M.S. Archer (s. 123):

Pierwsze R-rozstrzygnięcie (*Resolve*) oraz Kulturowe warunkowanie T1

System społeczny pozostaje systemem otwartym, dlatego też poszukiwane mechanizmy generatywne posiadają wiele hipotetycznych sił czy mocy sprawczych. Ponieważ zaplanowane badania naukowe nie mogły w pełni wyczerpywać owych przyczyn, zdecydowała się na wybór kilku najważniejszych hipotetycznych sił uaktywniających dane mechanizmy generatywne (patrz wiązki zmiennych, s. 104). Etap rozstrzygnięcia tyczył się ustalenia pewnych tendencji, prawidłowości czy wzorców poszukiwanych mechanizmów, ich rozpoznania i opisu, poszukiwania sposobów ich splątania w kontekście złożonej rzeczywistości. Dokonałam ramowania wielowarstwowych ontologicznych odniesień dla uchwycenia sił przyczynowych, jak i sprawczych dawstwa daru troski i ofiarności druhów na

rzeczy innych czy onych. Na tym etapie rozpoczęto studia osadzające podjęty projekt badawczy literaturze przedmiotu.

Drugie R-reinterpretacja (*Redescribe*) oraz Kulturowe warunkowanie T1

Drugi etap objął ponowną refleksję zauważonych przyczyn i ich ponowną reinterpretację w celu wyłonienia konkurencyjnych wyjaśnień. Wyjaśnienia konkurencyjne uwzględniały głębie rozpoznawanych fenomenów. Na tym etapie odrzucono kilka wyłonionych wcześniej i prawdopodobnych przyczyn, spoglądając na nie z różnych perspektyw oraz poddając krytycznemu namysłowi. Dotyczyło to zarówno odrzucenia perspektyw teoretycznych niewyjaśniających w dostatecznym stopniu analizowane zagadnienia, jak i pytań możliwych do użycia w badaniach.

Trzecie R-retrodukcja (*Retrodiction*) oraz Społeczno-kulturowa interakcja T2

Trzeci etap to retrodukcja (*Retrodiction*), oznaczająca próbę zrekonstruowania domniemych i tych najbardziej rzeczywistych przyczyn analizowanych zjawisk. Jest to etap, gdzie wyobraziłam sobie niezbędne warunki do zaistnienia odkrytych fenomenów dawstwa daru.

Eliminacja (*Eliminate*) oraz Społeczno-kulturowa interakcja T2

Czwarty etap to eliminacja (*Eliminate*) wyjaśnień dopóty, dopóki nie zapewnią one spójności zidentyfikowanych uzasadnień. Na tym etapie przystąpiłam do systematycznej realizacji zastosowanych „intensywnych” jak i „ekstensywnych metod badawczych (opiszę je w dalszej części opracowania).

Identyfikacja (*Identified*) oraz Społeczno-kulturowa interakcja T2

Etap piąty to identyfikacja (*Identified*) mechanizmów generatywnych oddziałujących na podmioty sprawcze w różnych kontekstach. Wyłonienie tych najbardziej prawdopodobnych mechanizmów generatywnych oraz ich sił i mocy przyczynowych na podstawie trendów i wzorców wynikających z przeprowadzonych badań. Każda z zastosowanych technik badawczych wniosła realną wartość eksplanacyjną w podjęty problem badawczy.

Korekta wraz z ukazaniem wyłonionych paradoksów (*Correction*) oraz Kulturowe przepracowanie T3

Ostatni, szósty etap obejmuje ostateczną korektę (*Correction*) przyjętych wyjaśnień. Na tym etapie udało mi się wyłonić również paradoksy lokujące się w przestrzeni spostrzeżeniowej eksplorowanego zagadnienia.

Cel podjętych badań, tło problemów badawczych oraz supozycji

Krytyczny realizm posługuje się retrodukcyjną logiką odkrywania prawd o rzeczywistości. W związku z tym zastosowałam charakterystyczną metodę wnioskowania opartą na retrodukcji. Postawiłam następujący cel orientujący podjęte wysiłki badawcze: *Jakie generatywne mechanizmy (siły przyczynowe, sprawcze) uaktywniające podtrzymują i transformują dar troski członków ochotniczych straży pożarnych na rzecz bezpieczeństwa publicznego jako dobra wspólnego?* (s. 89). Za przedmiot poszukiwań postawiłam sobie uchwycenie transcendentálnych źródeł darów troski i ofiarności osób zaangażowanych w ruch społeczny OSP.

Formułując oczekiwaną odpowiedź tylko na pytanie stanowiące główny problem badawczy, określono następującą postać głównej hipotezy abdukcyjnej: **przypuszcza się, iż generatywnymi mechanizmami (silami przyczynowymi, sprawczymi) uaktywniającymi, podtrzymującymi oraz transformującymi dar troski członków ochotniczych straży pożarnych na rzecz bezpieczeństwa publicznego jako dobra wspólnego są zasoby żywionych trosk (s. 89-90).** W toku przeprowadzonego retrodukcyjnego rozumowania wyłoniono następujący wniosek: **Ujawnione w toku naukowych poszukiwań źródła trosk stają się mechanizmami generatywnymi podmiotowości sprawczej respondentów (s. 89).** Źródła tych trosk osadzają się w czterech rodzajach podmiotowości sprawczych – realizowanych na rzecz dobra wspólnego, zaangażowania obywatelskiego oraz trosk wyrażających dbałość o demokrację, wyrażających dar siebie oraz dar rzeczy

Krytyczny pluralizm metodologiczny

Mając na uwadze wieloaspektowość spojrzenia na rzeczywistość społeczną, zdecydowałam się na zastosowanie krytycznego pluralizmu metodologicznego. W trakcie realizacji badań wykorzystano „intensywne”, jak i „ekstensywne” metody gromadzenia materiału badawczego. Metody intensywne służyły eksploracji, jak i pogłębionego badania wybranych zagadnień. Do metod intensywnych zaliczono wywiady pogłębione z czternastoma druhami, jak i ich alterami (łącznie dwadzieścia osiem wywiadów). Pytania w wywiadach pogłębionych podzielono na trzy kategorie: (1) pytania łączące dwie domeny; (2) pytania łączące sąsiednie domeny oraz (3) pytania przekraczające trzy lub więcej domen [Cornell, Parker 2010]. Pytania sformułowano w taki sposób, aby odpowiednio uchwycić kwestie ontologiczne, epistemologiczne, jak i transcendentálne. Pomocniczymi metodami - poza zgromadzeniem literatury naukowej w początkowej fazie przygotowań-była eksploracja

zdigitalizowanych korpusów wiedzy określona mianem kulturomiki [Jemielniak 2019:78]. Eksplorację cyfrowych śladów dokonano w latach 1600 - 2017 roku wśród brytyjskich prac. Wśród analizowanych śladów były takie sformułowania jak: *critical realism, firefighter, subjectivity, sociology, care, fire, danger, gift, agency* oraz *security*. Badania o charakterze intensywnym wykonano, aby zrozumieć pierwsze ślady „przyczyny przyczyn” [Bhaskar 2018] lokujących się za ujawnianymi tendencjami. Tendencje można uznać za zdolności lub skłonności rzeczy, których działanie może nie manifestować się w żadnym poszczególnym rezultacie.

Dodatkowo dokonano analizy wtórnej treści dokumentów pozyskiwanych z poszczególnych jednostek ochotniczych straży pożarnych, tj. wycinki prasowe dotyczące podejmowanych akcji ratowniczo-gaśniczych oraz prezentujące dokonania wybitnych dla straży osobistości (łącznie 145 artykułów), dokumenty historyczne gromadzone w poszczególnych jednostkach (łącznie dokumentów - 31, odznak - 29 ujętych na zdjęciach) oraz fotografii dokumentujących dzieje poszczególnych jednostek (w liczbie ponad 60). Realizacja wywiadów poprzedziła formalne domknięcie kwestionariusza ankiety. W badaniach wykorzystano również studia przypadków, stały się one narzędziem eksploracyjnym, umożliwiającym dostarczenie informacji, ukazanie złożoności problematyki, ułatwiły konceptualizację postawionych tez oraz problemów badawczych [Ainley, Buckley 2010:20].

Krytyczny realizm nie dyskredytuje badań empirycznych opartych na ilościowo lub jakościowo zorientowanej metodologii pozyskiwania danych. Douglas V. Porpora analizując siedem mitów w amerykańskiej socjologii w czwartym wskazał, iż: „(n)ajważniejsze pytania naukowe mają charakter empiryczny. Pytania empiryczne to pytania, na które odpowiedź wymaga obserwacji. (...) Pytania koncepcyjne to pytania, na które odpowiedź wymaga rozumu lub logiki” [Porpora 2015:20]. Poprzez pytania koncepcyjne autor rozumie pytania skonceptualizowane, jeśli założenia leżące u podłoża tych pytań są poprawne, to i wyniki badań można uznać za prawdziwe. Niezależnie, czy metodologia prowadzonych badań opiera się na wykorzystaniu intensywnych czy ekstensywnych metod badawczych, są one równoprawne w krytycznym realizmie. Co więcej, krytyczny realizm nie dąży do wypracowania własnych metod badawczych.

Jednocześnie Douglas V. Porpora wskazuje, iż użycie zaawansowanych technik analitycznych, jak regresje w krytycznym realizmie są jak najbardziej uprawnione. „Oczywiście, gdy realiści krytyczni posługują się technikami statystycznymi, nie szukają niezmiennych relacji niezależnych od kontekstu społecznego. Zamiast tego statystyki służą do

wskazania warunkowego działania mechanizmu w określonej sytuacji społeczno-historycznej” [Porpora Ibidem:62]. Dalej autor wskazuje, iż statystyki powinny funkcjonować jako forma **dowodu wyjaśnienia**, a nie wyjaśnienie samo w sobie. Prawdy są tymczasowo ustalane na podstawie wagi argumentu, nawet jeśli metody, które mają tę wagę, różnią się kontekstowo [Douglas 2005:263]. Tak też zostały potraktowane wykonane analizy, szczególnie z obszaru wielowymiarowych regresji, ukazujących poszukiwane mechanizmy przyczynowe darów trosk i ofiarności.

Margaret S Archer twierdzi, iż „(...) każda nowa teoria naukowa zostaje wrzucona w morze »danych empirycznych«, które stanowią dla niej naturalne środowisko w kontekście określenia rzeczywistej sytuacji czegoś. Jest podtrzymywana przez zgodnie z nią przypadki, które nie służą jej udowodnieniu, jak wierzyli zwolennicy uzasadnienia czy weryfikacji (*justifications or verifications*), ale sprawiają, że żegluga wydaje się warta zachodu” [Archer 2019: 315]. Rzeczywiście w toku czynionych analiz miałam do czynienia z ogromną liczbą danych empirycznych (14 rysunków i 84 tabele). Formułując wnioski, nie tylko brałam pod uwagę tropy i ślady w postaci statystycznych wyznaczników, ale spoglądałam na splątanie owych danych. Splątanie tych danych, zarówno ilościowych, ja i jakościowych dało mi możliwość uchwycenia głębi analizowanych zagadnień.

Ontologiczne byty ofiarności i dobrodziejstwa daru trosk [pytanie E.6]

Troska ujawnia się w złożonych relacjach społecznych i uaktywnia konsekwentnie podejmowane zaangażowanie darczyńcy ofiarowującego pomoc dla osób potrzebujących. Pojawia się tutaj ważny dla socjologii ontologiczny problem, kim są ludzie zaangażowany w stanowanie tego typu relacji. To głębokie zaangażowanie uaktywnia zarazem dar troski, ale także bezwarunkową miłość do innych oraz poczucie solidarności. Są to bardzo ważne elementy człowieczeństwa każdego podmiotu sprawczego, niezbędne wręcz do dalszego trwania wspólnoty i jej rozwoju. Dyspozycje te nie są żywione przez wszystkich ludzi w jednakowym stopniu. Rozróżnić można wiele dziedzin życia, w których relacje te są stanowane.

Najistotniejszym elementem podjętych badań w metodologii ilościowej jest ukształtowanie modelu podmiotowości sprawczej ujawniającej formy ofiarowanej pomocy oraz rozliczne troski kierowane ku innym w zróżnicowanym kontekście. Model ten zawarty w pytaniu E.6. jest to moje indywidualne dokonanie zarówno w zakresie pomysłu, jak i wykonania jest autorskim opracowaniem. Model został poddany weryfikacji kompetentnym sędziom (za Babbie). Model ten stanowi centralny element badań ilościowych,

poprzedzonych innymi formami eksploracji zagadnień włączonych do analiz. Zaangażowanie podmiotu na rzecz innych czy onych pozostaje immanentną częścią jego podmiotowości sprawczej. Włączone do modelu twierdzenia oparte są na postępowaniu drujen i druhów w szerokim kontekście społecznym, nie tylko tym odnoszącym się do służby ratowniczo-gaśniczej. Ponieważ ludzkie postępowanie (sprawstwo) w świecie jest zakorzenione w wymiarze transcendentnym, a więc ma proveniencję etyczną. Wyłoniłam następujące wymiary sprawstwa podmiotowego (s. 114-117):

- **Sprawstwo podmiotowe zaangażowania obywatelskiego oraz wyrażające troskę o demokrację:** Ze względu na organizację struktur państwowych reprezentacja polityczna wyrażająca zaangażowanie obywatelskie oraz troskę o demokrację stanowi ważną warstwę zaproponowanego modelu. Partycypacja obywatelska, równie ważna, jak partycypacja ekonomiczna czy kulturowa. Parytet uczestnictwa politycznego pozostaje domeną wyrażającą aktywność we współtworzeniu politycznej sprawiedliwości społecznej.
- **Sprawstwo podmiotowe wyrażające dar siebie:** Najważniejszym zasobem każdej wspólnoty są podmioty zaangażowane w jej stanowienie. Dając siebie innym, przekazujemy największy dar, jaki w ogóle można ponieść. Jest to nasz czas, umiejętności, zdolności, ale także wsparcie czy opieka.
- **Sprawstwo podmiotowe wyrażające dar rzeczy** (o podłożu dobroczynnym i charytatywnym): Pomoc rzeczowa ofiarowywana innym jest niezbędna dla łagodzenia zaistniałych nierówności o podłożu ekonomicznym. Człowiek może czerpać radość z dzielenia się z innymi tym, co sam posiada. Są to dary ofiarowywane nie tylko członkom naszej wspólnoty, ale również osobom znacząco oddalonym od nas w przestrzeni społecznej.
- **Sprawstwo podmiotowe wyrażające dary na rzecz dobra wspólnego:** Są to dyspozycje uwzględniające wzmacnianie elementów solidarności, spójności w stanowieniu więzi społecznych.

Analizy jednorodności (rzetelności) za pomocą α Cronbacha dla całego narzędzia badawczego lokuje się na poziomie 0,854 (na podstawie pozycji standaryzowanych 0,856), co świadczy o jego wysokiej jednorodności. Współczynniki te są jeszcze wyższe dla badań obszarowych, takich jak pomiar orientacji prospołecznych według mojego autorskiego konceptu w zakresie dawstwa daru (model E.6.), gdzie α Cronbacha wynosi 0,943, jest to

wynik niezwykle satysfakcjonujący (α Cronbacha na podstawie pozycji standaryzowanych 0,946, s. 126).

Wyłonienie mechanizmów generatywnych w obrębie daru troski i ofiarności druhien i druhów OSP

Troska pozostaje bez wątpienia bytem istniejącym w transcendentalnym wymiarze wspólnotowego życia. Ukierunkowana jest na zewnątrz do obiektów nim obdarowanych. Troska pozostaje wartością moralną, jaką kieruje się człowiek w kierunku innych czy onych. Troska ujawnia się w relacjach z innymi (nie tylko z podmiotami ludzkimi, ale i nieludzkimi), nie zawsze strony tej relacji mają równy status. Mamy do czynienia z osobą przejawiającą troskę – druhny i druhów – oraz podmioty i przedmioty otoczone troską, mogą być to osoby uczestniczące w akcjach ratowniczych, ratowane zwierzęta, dobytek czy środowisko naturalne.

Strumienie sił napędzające mechanizmy generatywne ujawniają tendencje relacyjne, jakie poddano teoretycznym uogólnieniom. „Mechanizmy generatywne pozostają transempirycznym, ale realnie istniejącym bytem, wyjaśniającym, dlaczego zachodzą obserwowalne zdarzenia. Mechanizmy są w większości możliwe do uchwycenia jedynie pośrednio poprzez pracę analityczną (budowanie teorii), opartą jednak na obserwacjach empirycznych” [Blom, Morén 2011:60]. Na poziomie empirycznym dokonano rozpoznania śladów tendencji i wzorów wskazujących na różnego rodzaju przejawienia troski o innych. W domenie aktualności mamy do czynienia z ulokowaniem owych empirycznych śladów w konkretnych zdarzeniach, charakteryzujących się swoistymi właściwościami. Na podstawie tych rozpoznań możemy wskazać mechanizmy o dodatnim sprzężeniu zwrotnym z innymi mechanizmami generatywnymi, wyłoniłymi w domenie rzeczywistości (s. 311-333)⁴:

1. Troska jako rzeczywiste zaangażowanie siebie. Praźródłem tej siły sprawczej pozostaje zaangażowanie druhów w dłuższym horyzoncie czasu i oferowane w sytuacji wystąpienia takiej potrzeby. Ujawnia się tu niezwykła relacyjność, u podstaw której odnaleźć możemy pewną konwencjonalność działania na rzecz innych. Bezustannie zadeklarowana gotowość ze strony druhien i druhów OSP do udzielenia pomocy rezonuje w sieciach społecznych. Osoby znajdujące się w ich sieciach społecznych doskonale wiedzą, iż mogą otrzymać wszelkie dary serca w zakresie zatroszczenia się o ich potrzeby. Świadomość

⁴ Obserwacje empiryczne, będące śladami mikroskopowych sił lokujących się w ontologii sprawstwa daru respondentów na rzecz innych można prześledzić [Stochmal 2021: 311-333].

uzyskania tej pomocy jest postrzegana, jako coś normalnego, coś, co jest usytuowane w strukturach rzeczywistości od dawien dawna. W tym wymiarze troska jako rzeczywiste zaangażowanie siebie pozostaje poniekąd najznamienitszym dziedzictwem praktyki sprawstwa podmiotowego oraz praktyk pożarniczych realizowanych na podłożu społecznikowskim.

Zaangażowanie druhen i druhów kształtuje pokłady trosk niezależnych od zagrożeń, z jakimi mierzą się oni w toku pełnionej służby. Niejednokrotnie ponoszą oni ciężar udzielanej pomocy. Są to często obciążenia psychiczne związane z trudami służby, trudności, z jakimi borykają się członkowie ich rodzin związane z poświęcaniem swojego wolnego czasu na rzecz innych czy inne koszty. Odczuwana powinność na rzecz innych powoduje, iż nie postrzegają oni swojego zaangażowania tak negatywnie, jak ich alterzy. Siłą sprawczą rzeczywistego zaangażowania siebie jest świadomość, iż ktoś powinien ponieść ciężar pomocy innym i zgłosili się jako ochotnicy, aby nieść ową pomoc.

2. Zaopiekowanie się wyrażone przyjściem z pomocą finansową/rzeczową. W wymiarze tym dostrzeżone są potrzeby finansowe bądź materialne osób potrzebujących. Znamienne jest to, iż druhowie dają innym to, co najcenniejsze, a więc siebie, swój czas czy umiejętności. Jeśli ujawnią się potrzeby tak przyziemne, jak wymienione, są one również zaspokajane. Warunkiem zaistnienia tego wymiaru nie jest ostentacyjne czy publiczne przekazanie środków, lecz dar szczodrości, wyrażający dzielenie się z osobami będącymi w niedostatku [Stochmal 2021: 318]. Jest to przejaw troski o fizyczny dobrostan innych przyporządkowany do porządku naturalnego.

Dobrowolne i niewymuszone wsparcie oferowane jest tym, którzy tego potrzebują. Potrzeby te nie są bagatelizowane czy pomijane, lecz aktywują pokłady opiekuńczego dobrodziejstwa. Zaistnienie tego mechanizmu generatywnego nie jest związane z jakimś ostentacyjnym działaniem, lecz dar szczodrości dla osób będących w jakimś niedostatku.

3. Dbalność o dobro wspólnoty. Jest to powinność mocno osadzona w tożsamości respondentów. Czują się oni współodpowiedzialni za stan swojej wspólnoty. Szczególną dbalność wykazują oni w sferze szeroko pojętego bezpieczeństwa, angażując się w wolontariackie (OSP), jak i często w profesjonalne (PSP) struktury pożarnicze. „Dobro wspólne jest jedyną formułą, która każdemu – bez przymusu i bez mistyfikowania – daje każdemu dobry powód, by go bronić” [Archer 2015:22]. Nie każdy się jednak tego podejmuje, bowiem wymaga to odpowiedniego zaangażowania na szerszą skalę, niż tylko ‘ja’ i ‘moje’. Dbalność o dobro wspólnoty nie jest czczą deklaracją ani czymś osobliwym.

Reprodukuja oni zasoby niezbędne do trwania i rozwoju swojej wspólnoty. Doświadczenie przez nich wspólnoty jest bardzo realne, bowiem opiera się na relacyjności z innymi.

Można przyrównać druhów do takich wspaniałych gospodarzy lokalnych społeczności, których celem jest osobista dbałość o dobrostan wspólnoty. Angażują się w to osobiście, nie tylko przynależą do wspólnoty formalnie, ale i aktywnie budując jej kapitał. Stawiają czoła wielu wyzwaniom, nie wycofując się, lecz wspólnie działają na rzecz minimalizacji zagrożeń bądź ich całkowitej likwidacji. Nie poddają w wątpliwość wspólnotowości, doświadczają wielu urzeczywistnień wspólnej rzeczywistości w osobistym i publicznym wymiarze. Co interesujące, nie przypisują sobie uprzywilejowanej pozycji wynikającej z pełnienia funkcji gospodarzy lokalnych społeczności. Pełnią te role jako usłudźni i pomocni dla innych, na pierwszym miejscu stawiają dobro ogółu. Wywierają wpływ w różnych obszarach rzeczywistości, aby wspólnie żyło im się coraz lepiej.

4. Osobiste zatroszczenie się o drugich wynikające z uważności. Zdolność do zauważenia, a więc nie tylko dostrzeżenia, ale i przyjęcie do wiadomości, jak i odpowiedniego zareagowania mówi o czujności tych osób do wyrażania troski o innych. Druhowie nie wykazują ignorancji wobec potrzeb innych, nie są ślepi na drugich i nie potrafią obojętnie przejść koło osoby potrzebującej pomocy. Tę czujną postawę nazwać można **uwagną obecnością** (*mindful presence*) w sieciach lokalnych społeczności. Poniekąd przekraczają transcendencję, uwrażliwiają się na potrzeby innych. Działania te nie ograniczają się do wykrywania potrzeb innych, ale ich dostrzegania, gdy nikt bezpośrednio nie prosi o pomoc. Wykraczają poza to, co jest zauważalne na pierwszy rzut oka. Doświadczenia uważnej obecności pociągają za sobą w największym zakresie wymiar transcendentny. Mamy tu do czynienia z bezwarunkową miłością, darem, który bezgranicznie i bez żadnych warunków przekazywany jest przez druhów OSP na rzecz innych czy onych.

Tylko doceniając twórczą naturę ludzkiego sprawstwa druhów i druhien OSP możemy zrozumieć, jak wyłaniają się ze sfery transcendentalnej troski o innych w różnych ich przejawach.

Metamechanizmy uaktywniające dary troski i ofiarności druhien i druhów OSP

Dokonano próby odkrycia mechanizmów przyczynowych uaktywniających źródła trosk i ofiarności druhów pełniących służbę w OSP, określając ich „epistemologiczne

reprezentacje”. Można jeszcze w ramach podejścia zwanego systemizmem [Bunge 2004]⁵ wyłonić metamechanizmy [Bunge 2004: 185]⁶ rozpatrywane, jako wiązki powiązanych ze sobą procesów dokonujących funkcjonalnych bądź dysfunkcjonalnych przemian. Procesy te mogą współistnieć ze sobą, mogą być ambiwalentne względem siebie bądź nieistotne dla siebie nawzajem. Czym owo sprawstwo daru jest wzmacniane na poziomie metamechanizmów? Przedstawię pokrótce wybrane z nich. Zostały one opracowane na podstawie autorskiej części kwestionariusza ankiety (pytanie E.6).

Ważnym metamechanizmem pozostają wszelkie zasoby ludzkie osadzające się w tożsamości druhów OSP. Troska o innych w otoczeniu życia respondentów stanowi źródło ich podmiotowości sprawczej. Można tu wymienić cechy osobowości, ich emocjonalność obudowująca żywione troski, intencjonalność będącą siłą napędową motywów, jakimi się kierują, świadomość nieuchronności zagrożeń dla życia innych osób, posiadane przekonania czy posiadane talenty. Eksplorując motywy skłaniające druhów do zaangażowania w OSP większość z nich wskazywała, iż motywem tym jest: „chęć pomagania ludziom i ratowanie ich życia”, „chęć pomocy ludziom”, „bezinteresowna pomoc” czy „chęć służenia społeczeństwu”. Motywy te nie traciły na wadze wraz z wysługą lat służby druhów. Wręcz przeciwnie, żywotność tych motywów była równie wielka.

Istotnym metamechanizmem są orientacje prospołeczne druhów zaangażowanych w społeczny ruch pożarniczy. Wyłonić tu można takie jak podejmowanie aktywności prospołecznej, wyznawane wartości, poczucie realizacji misji społecznej, identyfikacja ze służbą pożarniczą czy postawy na osi altruistyczne-kompromisowe-egoistyczne. Uczestnictwo respondentów w strukturach OSP jest praktyką kontynuowaną w danym rodzie od wielu pokoleń. Kontynuacja tradycji strażackich z pokolenia na pokolenie łączy się dość mocno z przywiązaniem tych ludzi do własnego miejsca zamieszkania. Realizowana tradycja staje się opoką dla druhów, jest synonimem zażyłości łączącej ich z bracią strażacką. U źródeł tego zaangażowania odnaleźć możemy również pasje realizowane w strukturach pożarniczych. Określane są one jako „hobby”, „pasje”, „realizacja własnych zainteresowań”, „zapał do pożarnictwa”, łączone również z „odskoczną od codzienności”, „dreszczykiem emocji”, „adrenaliną” towarzyszącą działaniom ratowniczo-gaśniczym. Na metamechanizm

⁵ Mario Bunge zaproponował termin ‘systemizm’ na określenie podejścia wyjaśniającego daną kwestię w ujęciu systemowym, czy to z perspektywy teorii systemów czy supersystemów [2004].

⁶ Autor podaje ciekawy przykład, iż wiele hipotez nie zostało w nauce przyjętych z uwagi na fakt, iż nie znano mechanizmu wyjaśniającego danego stanu rzeczy. Za przykład podano hipotezę dryfu kontynentów spopularyzowaną przez Alfreda Wegenera. Jego hipoteza została odrzucona, bowiem nie znano mechanizmu tego ruchu. Teoria płyt tektonicznych potwierdziła tę hipotezę i wyjaśniła trzęsienia ziemi, głównie w wyniku zderzenia płyt.

ten składa się również poczucie misji społecznej, będący wyrazem powołania do fachu pożarniczego i realizowanego na rzecz innych poświęcenia w służbie. Co ciekawe druhowie nie identyfikują się z postawą altruistyczną, raczej wyrażają postawy kompromisowe. Z wypowiedzi druhów można również ukazać tendencję, iż doświadczenie dobrodziejstwa daru od kogoś w przeszłości aktywizuje ich do jego dalszego przekazania bądź żywienie nadziei, iż przekazane dary troski kiedyś zostaną respondentom zwrócone, jeśli oni znajdą się w takiej potrzebie.

W badaniach zauważono również wyłaniające się siły sprawcze wpływu metamechanizmu integracji społecznej na dawstwo darów. Im silniejsze było zespolenie druhów ze społecznością lokalną, tym tendencja szczodrości darów wzrastała. Wśród sił sprawczych tego stanu rzeczy wymienić można przywiązanie do miejsca zamieszkania, uczestnictwo w spotkaniach towarzyskich, doświadczanie pozytywnych i negatywnych uczuć w relacjach z innymi, żywienie zaufania do innych, pokłady ich religijności, źródła oparcia w trudnych sytuacjach czy rozbudowanie sieci społecznej oferującej wsparcie druhom. Interesujące jest to, iż etyczne dążenie do eudajmonii stanowi wyraz pełnego urzeczywistnienia przez człowieka jego możliwości. Eksplorowane mechanizmy integracji społecznej, w tym zaufanie czy solidarność pozostają nie tylko wyrazem troski o dobro wspólne. 'Konieczność „zaufania” i „solidarność” z ludzką materialną egzystencją stanowi podstawę lub „zasadę rzeczywistości” jako nieprzechodni fakt kondycji ludzkiej' [Haley 2018: 63]. Człowiek w swojej czasoprzestrzennej egzystencji realizuje konstytutywną rolę w tworzeniu i przekształcaniu życia społecznego i kulturalnego poprzez ich praktykę.

4B. Drugie i trzecie osiągnięcie naukowe, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.).

Wraz z członkami interdyscyplinarnego zespołu Instytutu Badań Interdyscyplinarnych zrealizowaliśmy w okresie pandemii COVID-19 interesujący własny projekt badawczy, których pokłosem są interesujące publikacje:

- Andrzej Jarynowski, Małgorzata Stochmal, Jan Maciejewski. 2021. (Współautorstwo). *Przegląd i charakterystyka prowadzonych w Polsce badań na temat społecznych uwarunkowań epidemii COVID-19 w jej początkowej fazie* („Bezpieczeństwo Obronność Socjologia”, 5 pkt.).
- Stochmal Małgorzata, Andrzej Jarynowski, Jan Maciejewski. 2021. (Współautorstwo). *Przegląd badań społecznych w Polsce nad pandemią wywołaną SARS-CoV-2 w świetle paradygmatu rozmytego rozumowania* („Polityka Społeczna”, 70 pkt.).

Podjęliśmy się próby przeanalizowania za pomocą wtórnej analizy danych jakościowych i ilościowych w odniesieniu do badań społecznych zrealizowanych w Polsce w okresie pandemii. Wyniki badań wprowadzono na podstawie analiz 180 projektów zrealizowanych przez instytucje naukowe oraz komercyjne w okresie od stycznia do maja 2020. Celem przedsięwzięcia było przedstawienie uogólnień dla wzorców postępowania w realizacji badań empirycznych dla badaczy społecznych podejmujących wyzwania identyfikacji zjawisk towarzyszących pandemii wywołanej SARS-CoV-2. Zainteresowani jesteśmy możliwością wyprowadzenia wniosków wykraczających poza jednostkowe projekty badawcze realizowane w obszarze społecznym. Rekomendowane przez nas wnioski dotyczą następujących zagadnień: łagodzenia polaryzacji postaw społecznych dynamicznie zmieniających się w czasie pandemii, praktycznego rozwiązywania – a nie tylko diagnozowania – problemów ujawniających się w covidowej rzeczywistości oraz deficytów zdiagnozowanych w analizowanych pracach badawczych.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Jestem absolwentką Wydziału Informatyki i Zarządzania Politechniki Wrocławskiej, którą ukończyłam w 2008 roku. Były to studia magisterskie uzupełniające w trybie dziennym na kierunku „Zarządzanie przedsiębiorstwem” (ukończone z wynikiem bardzo dobrym). Zdecydowałam się na kontynuowanie edukacji, wybierając studia doktoranckie z socjologii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego, które ukończyłam obroną pracy doktorskiej w 2012 roku.

Realizowana przeze mnie aktywność naukowa od początków styczności z socjologią wydaje się spójna w zakresie podejmowanych wątków badawczych. W początkowym okresie dorobek odzwierciedla moje osadzenie się w obszarze socjologii, jak i bezpieczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem socjologii grup dyspozycyjnych. Pracę doktorską pt. „Państwowa Straż Pożarna w systemie bezpieczeństwa państwa” zrealizowałam pod kierunkiem naukowym profesora Janusza Sztumskiego. Po uzyskaniu stopnia doktora zatrudniona zostałam w Zakładzie Socjologii Grup Dyspozycyjnych w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego, w którym pracuję do dnia dzisiejszego.

Dorobek publikacyjny po uzyskaniu stopnia doktora obejmuje (poza monografią zgłaszaną, jako osiągnięcie do awansu):

- 1 monografia współautorska;
- Współredagowałam 6 prac zbiorowych oraz 1 tom czasopisma naukowego;
- 34 opublikowane artykuły, w tym 2 publicystyczne, 29 naukowych oraz 3 sprawozdania z wydarzeń naukowych;
- 3 kolejne artykuły zgłoszone są do publikacji, z czego 2 są już pozytywnie ocenione przez recenzentów i są zaplanowane do wydania.

Z uwagi na posiadanie wielu cennych certyfikatów, m.in. Auditora systemu zarządzania jakością wg norm ISO 9001; Przedstawiciela kierownictwa/Pełnomocnika ds. systemu zarządzania jakością, będąc certyfikowanym praktykiem ds. zarządzania projektami wg metodyki IPMI oraz po ukończeniu kursu „Jak skutecznie pozyskiwać dotacje unijne na lata 2007-2013” realizowałam wiele zajęć dydaktycznych na wrocławskich uczelniach wyższych. W latach 2011-2016 taką aktywność zawodową realizowałam w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania „Copernicus” we Wrocławiu, w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu, w Wyższej Szkole Bankowej we Wrocławiu oraz w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Lądowych im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Szczególnie cenię sobie współpracę z uczelnią resortową, w której kształciłam kandydatów na Oficerów Wojska Polskiego, jak również studentów cywilnych na kierunku socjologia.

Rozwój naukowy zapoczątkowany w 2013 roku zaowocował współpracą realizowaną przeze mnie z wieloma krajowymi, jak i zagranicznymi ośrodkami naukowymi. Wśród krajowych ośrodków akademickich współpracę realizowałam z Wyższą Szkołą Policji w Szczytnie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa. Kilukrotnie byłam współorganizatorem Ogólnopolskiego Forum Ratownictwa w Inowrocławiu wspieranym przez Zakład Socjologii Grup Dyspozycyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego IS UW. Interesującą współpracę naukową realizowałam z Uniwersytetem Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach w zakresie udziału w wydarzeniach z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Wśród zagranicznych instytucji znajdują się: Akadémie ozbrojonych sił gen. M. R. Štefánika Liptovský Mikuláš (Republika Słowacka) oraz Akadémie Policajného zboru v Bratislave (Republika Słowacka). Współpraca z AOS zapoczątkowana została zrealizowaniem zagranicznego stażu naukowego w terminie 11.2014-01.2015. Pobyt ten był pokłosiem realizacji grantu w ramach projektu pt. „Kształcenie wysoko wykwalifikowanych

specjalistów dla sfery publicznej w wymiarze transeuropejskim”⁷. Ośrodek akademicki odbywania stażu naukowego to Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika Liptovský Mikuláš-Słowacja. Staż służył przeglądowi oraz adaptacji rozwiązań naukowych stosowanych u słowackiego partnera oraz ich implementacja w Instytucie Socjologii. Pragnę zaznaczyć, iż w ramach tego grantu pełniłam również funkcję koordynatora współpracy ponadnarodowej (zadanie nr 1). Współpraca z AOS realizowana jest w dalszym ciągu przy organizacji Międzynarodowych Seminariów z cyklu *Metodologia badań systemów społecznych*, natomiast organizacja międzynarodowych konferencji naukowych systematycznie realizowana była do okresu pandemii.

Zostałam powołana do realizacji funkcji szkoleniowca w terminie 20.12.2022-30.04.2023 w ramach projektu pt. „Wykwalifikowane kadry dla branży automotive na Dolnym Śląsku” POWR.03.05.00-00ZR45/18. Szkolenia odbywały się w ramach kursów: (1) podstawy statystyki oraz (2) Statystyki w jakości (umowa zlecenie nr 4/12/ZPUR/2022). Projekt realizowany przez Międzynarodową Wyższą Szkołę Logistyki i Transportu we Wrocławiu.

W 2017 roku ukończyłam kurs „Analiza danych ankietowych – kurs zaawansowany zorganizowany przez StatsSoft Polska Sp.z.o.o. Celem szkolenia było pogłębienie kompetencji w zakresie zaawansowanych metod analizy danych, wykorzystywanych zarówno w tzw. podejściu eksploracyjnym, jak i confirmacyjnym (zagadnienia redukcji i klasyfikacji danych, poszukiwanie wzorców i ukrytych wymiarów oraz badanie i modelowanie bardziej złożonych powiązań i współzależności). Uczestniczyłam również w szkoleniu zorganizowanym przez Fundację Naukową im. Floriana Znanieckiego pt. Big data od zera i w pigułce. Korzystanie z darmowych narzędzi analitycznych (27.11.2022r.). Szkolenie poprowadził mgr Piotr Luczys i tematycznie objęło takie zagadnienia, jak czym jest Big Data; oprogramowanie do analizowania dużych zbiorów danych; Visual analytics i systemy Business Intelligence; rozwiązania chmurowe; wyszukiwanie i eksplorowanie big data w zasobach sieciowych; importowanie i przeglądanie zbiorów danych; czyszczenie i jakościowa waloryzacja danych; problematyka Machine Learning; Artificial Intelligence; sieci neuronowe i wiele innych. Pragnę dalej rozwijać się we

⁷ POKL.04.01.01-00-014/13, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, IV. Szkolnictwo wyższe i nauka, 4.1. Wzmocnienie i rozwój potencjału dydaktycznego uczelni oraz zwiększenie liczby absolwentów kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy, 4.1.1. Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni).

wskazanym kierunku. Od października 2022 r. prowadzę również na studiach I stopnia na kierunku „Socjologia” przedmiot pt. Wprowadzenie do Big Data.

W 2017 roku uczestniczyłam w międzynarodowej konferencji organizowanej przez European Research Group on Military and Society (ERGOMAS). W dniach 26-30.06.2017 uczestniczyłam aktywnie w zorganizowanym wydarzeniu w Atenach (Grecja) i wygłosiłam wystąpienie pt. „Role of Dispositional Groups in the National Security Systems” w grupie ‘Military and Police Relations’.

W ramach działalności z innymi podmiotami z obszaru bezpieczeństwa w dniach 18-20.05.2016r. wygłosiłam wystąpienie w Głównym Inspektoracie Sanitarnym w Warszawie pt. „Skuteczność komunikacji w sytuacjach kryzysowych w kontekście urzeczywistniania zagrożeń sanitarno-epidemiologicznych”.

Byłam promotorem trzech prac doktorskich, z których dwa przewody zostały z sukcesem zakończone oraz aktualnie jestem zaangażowana w czwarte promotorstwo pomocnicze, które jeszcze się nie zakończyło.

Pierwsze promotorstwo pomocnicze zrealizowane zostało w przewodzie doktorskim mgra Andrzeja Mroźka. Tytuł dysertacji: „Żołnierze – uczestnicy misji wojskowych. Portret socjologiczny”. Praca ta nie została procedowana do obrony.

Drugie promotorstwo pomocnicze realizowałam przy pracy badawczej mgr Jolanty Grębowiec-Baffoni. Tytuł dysertacji: „Konstruowanie tożsamości społecznej wolontariuszy Narodowej Służby Ochrony Cywilnej we Włoszech. Studium socjologiczne”⁸. Praca doktorska obejmuje łącznie 402 strony a jej treści rozłożone zostały w pięciu rozdziałach, poprzedzonych wstępem oraz zwieńczonych wnioskami końcowymi wraz z wszystkimi załącznikami przynależnymi do pracy badawczej. Cel rozprawy doktorskiej został w pełni osiągnięty, pani magister Jolanta Grębowiec-Baffoni dokonała opisu procesów konstruowania tożsamości społecznej wolontariuszy Ochrony Cywilnej we Włoszech. Uchwycona podmiotowości wolontariuszy przejawia się w ich sprawczości ofiarowywania „daru pomocy” osobom dotkniętym niszczycielską siłą zagrożeń naturalnych.

Jako główną metodę badawczą w swojej dysertacji Doktorantka wykorzystwała podejście jakościowe, umiejętnie wykorzystując triangulację następujących metod badawczych: elementy etnografii i antropologii codziennej służby wolontariuszy poprzez obserwacje uczestniczące i nieuczestniczące, swobodny wywiad narracyjny oraz analizę

⁸ <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/143978/edition/133467/konstruowanie-tozsamosci-spoecznej-wolontariuszy-narodowej-sluzby-ochrony-cywilnej-we-wloszech-studium-socjologiczne-grebowiec-baffoni-jolanta> (pobrano: 11.11.2022).

dokumentacji (w tym analizę sprawozdania z ćwiczeń i służb wolontariuszy, komunikaty skierowane do wolontariuszy, komunikaty skierowane do ludności, materiały wizualne itp.). Badania własne Doktorantka przeprowadziła w 2019 roku na próbie 40 narratorów. Badania realizowane były w Międzygminnej Grupie Wolontariuszy Ochrony Cywilnej w takich regionach Włoch, jak: gmina Morciano di Romania, Rimini, gmina Saludecio, Treviso, Mediolan, Rzym, Bari, Perugia, Neapol, Trento, Livorno i Reggio Calabria. Na uznanie zasługuje fakt, iż dysertacja ta została zgłoszona do konkursu organizowanego przez Narodowy Instytut Wolności-Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Kapituła Konkursu postanowiła wyróżnić pracę Pani Baffoni w kategorii najlepsza rozprawa doktorska poświęcona społeczeństwu obywatelskiemu⁹.

Kolejną opiekę naukową w zakresie promotorstwa pomocniczego roztoczyłam nad dokonaniem Pana Czesława Biłobrana. Z powodzeniem obronił on w 2022 roku dysertację doktorską pt. „Społeczne konstruowanie operatorów dominacji nad zagrożeniami lokalnie występującymi na przykładzie powiatu nyskiego”. Jest to również praca badawcza utrzymana w metodologii jakościowej, a wywiady narracyjne analizowane były za pomocą programu komputerowego Atlas.ti. Badania pilotażowe doktorant przeprowadził w styczniu 2019 roku. Było to 5 wywiadów 90 minutowych oraz 4 wywiady 30 minutowe). Dwa wywiady odrzucono ze względu na status zawodowy narratorów jednoznacznie identyfikujący ich tożsamość, co nie zapewniało im anonimowości. Badania właściwe przeprowadzono w dłuższym horyzoncie czasu od 3 marca 2019 do 21 sierpnia 2020 roku. Przeprowadzono łącznie 147 wywiadów w tym 103 metodą face-to-face (pozostałe 44 z wykorzystaniem środków komunikowania się na odległość z uwagi na pandemiczne obostrzenia). Niezależnie od formy realizacji każda narracja „była niepowtarzalna i specyficzna”. Teoretyczny dobór próby polegający na poddaniu obserwacji kolejnych wywiadów zgodnie z kierunkiem, jaki wyznaczają już zgromadzone dane. Badania zakończono, gdy osiągnięto teoretyczne nasycenie generowanych kategorii. Dodatkową techniką wspomagającą przy wywiadach narracyjnych był arkusz wywiadu atrybutów narratorów (płeć, wiek, stan cywilny, miejsce zamieszkania, stopień przywiązania do miejsca zamieszkania, uogólnione zaufanie, postawy altruistyczne –kompromisowe –egoistyczne orz sytuacja ekonomiczna gospodarstwa domowego).

Głównym celem badań było wyłonienie społecznych operatorów dominacji nad zagrożeniami lokalnie występującymi na terenie powiatu nyskiego. W najszerszym znaczeniu

⁹ <https://niw.gov.pl/baza-wiedzy/konkurs/edycja2021/> (pobrano: 11.11.2022).

operatory dominacji zostały skonceptualizowane, jako wszelkie operatory poznawcze, którymi posługuje się podmiot w środowisku (nie)bezpieczeństwa. Główne cechy opisujące operatory dominacji, to: Deklaracje „przeciwko” temu, co jest (lub może być) postrzegane, jako realne bądź możliwe do zaistnienia i wywołujące niebezpieczeństwo dla dobra wspólnego. Praca została również uznana przez recenzentów.

Zostałam również powołana w 2021 roku przez Radę Dyscypliny Naukowej Nauki Socjologiczne Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego na promotora pomocniczego pracy Pana Marcina Gugulskiego, tytuł rozprawy doktorskiej „Społeczne uwarunkowania procedury mediacji. Studium socjologiczne”. Postępowanie w sprawie nadania stopnia doktora nauk społecznych, w dyscyplinie nauki socjologiczne jeszcze się nie zakończyło.

Każde promotorstwo pomocnicze wymagało ode mnie sporego nakładu pracy, aby ukierunkować młodych badaczy w obranym przez siebie problemie społecznym. Była to praca żmudna, angażująca, ale i niezwykle satysfakcjonująca z naukowego i dydaktycznego punktu widzenia.

Wydanie monografii w 2021 roku nie zakończyło moich naukowych eksploracji rzeczywistości społecznej. Poza dalszymi planami tworzenia publikacji na temat krytycznego realizmu swoje zainteresowania skierowałam na obszar analityki „Big Data”, określanych w języku polskim jako analitykę giga danych. Uczestniczyłam w II Międzynarodowej Konferencji naukowej „Big Data – informacja – dezinformacja – bezpieczeństwo”, zorganizowanej przez Centrum Rafinacji Informacji Sp. z o.o., Uniwersytet Warszawski oraz Karkonoską Akademię Nauk Stosowanych. Zrealizowałam wystąpienie pt. Wykorzystanie krytycznego realizmu do analiz dużych zbiorów danych: Założenia ontologiczne, epistemologiczne oraz transcendentalne, które spotkało się z dużym uznaniem, bowiem za w obszarze tym są pewne obszary wymagające wzbogacenia analityki danych o rzetelne teorie naukowe. Zgłoszony i przyjęty do druku został tekst w języku angielskim pt. Using Critical Realism to analyze Big Data: Ontic, epistemic and ethical assumptions. Drukiem ukazał się również artykuł pt. Widma reżimów terroru, strachu i lęku w ponowoczesności: ich społeczne przyczyny, konsekwencje i sposoby ich opanowywania (Czasopismo Colloquium, 100 pkt.).

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Przez cały okres działalności naukowej na Uniwersytecie Wrocławskim aktywnie działałam w obszarach dydaktycznych, organizacyjnych jak i popularyzujących naukę.

W obszarze dydaktycznym od początku mojej pracy obciążona byłam dość sporym pensum dydaktycznym z uwagi na nowo otwarty kierunek studiów I stopnia „Socjologia grup dyspozycyjnych”. Z uwagi na mój dorobek w zakresie nauk o zarządzaniu oraz marketingu, jak i socjologii realizowałam bardzo wiele kursów z różnych obszarów tematycznych. Przez wiele lat pracy w Instytucie Socjologii realizowałam szereg wykładów, ćwiczeń oraz warsztatów terenowych, rokrocznie znacznie ponad wymiar podstawowego pensum dydaktycznego. Wśród realizowanych **wykładów** wymienić pragnę następujące kursy: Teoria i praktyka studiów nad bezpieczeństwem, Treningi komunikacji w grupach dyspozycyjnych, Safety culture i złożone systemy antropotechniczne, Międzynarodowa ochrona środowiska (Instytut Politologii UW), Socjologia edukacji i wychowania, Współczesne problemy socjologiczne czy Rodzaje i źródła współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa.

Wśród ćwiczeń realizowałam bardzo wiele kursów, wymienię te ważniejsze w podziale na obszary problemowe:

- **Obszar socjologiczny:** Wprowadzenie do socjologii, Socjologia (w Instytucie Psychologii UW), Socjologia wojska, Teoria gier jako narzędzie analiz socjologicznych;
- **Obszar zarządzania i marketingu:** Zarządzanie w sektorze publicznym, Socjologia organizacji i zarządzania, Marketing usług logistycznych, Zarządzanie projektami, Metodyka oceny ryzyka i zagrożeń, Zarządzanie marketingowe, Marketing usług logistycznych, Gry decyzyjne, Systemy monitorowania zagrożeń, Kultura bezpieczeństwa w systemach antropotechnicznych;
- **Obszar informatyczny:** Warsztaty komputerowe, Warsztaty komputerowe i technologie informacyjne, Statystyka dla socjologów, Analiza danych ilościowych, Metody i techniki oceny ryzyka i zagrożeń paramilitarnych oraz Big Data;
- **Obszar badawczy-Warsztaty terenowe** dotyczyły następujących tematów badawczych: Kompetencje społeczne w dowodzeniu i kierowaniu wybraną formacją w sferze bezpieczeństwa państwa, Wybrane aspekty służby formacji ulokowanej w systemie bezpieczeństwa publicznego, Zachowania prospołeczne zakorzeniające w podmiotowości człowieka gotowość do

poświęcenia na rzecz innych osób oraz Wpływ otoczenia społecznego na postrzeganie wielowymiarowych współczesnych zagrożeń.

Od 2013 roku prowadzę systematycznie (poza przerwą w pracy) **seminaria licencjackie**. Do dnia dzisiejszego obronionych zostało pod moim kierunkiem 36 prac licencjackich, 22 prace magisterskie oraz zrecenzowałam 113 prac licencjackich oraz 68 prac magisterskich na wielu kierunkach prowadzonych w naszym Instytucie. Dodatkowe promotorstwo dwóch prac licencjackich przeprowadziłam w Wyższej Szkole Wojsk Lądowych. Jedna z moich dyplomantek zajęła 1 miejsce w konkursie na najlepszą pracę licencjacką w edycji konkursu o Nagrodę im. Prof. Wojciecha Sitka¹⁰. Temat pracy licencjackiej to: „Dobry zwyczaj- nie (za)pożyczaj”: zjawisko zadłużania się Polaków w kontekście bezpieczeństwa osobistego.

Dydaktyka w takiej formie była dla mnie wyzwaniem, jednak każdorazowo dbałam o jakość kształcenia naszych adeptów nauki. W latach akademickich 2013-2015 pełniłam funkcję Wicedyrektora ds. dydaktycznych w Instytucie Socjologii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego, co poniekąd wyłączyło mnie skutecznie z obszaru badań naukowych. Okres ten wspominam, jako nieustanne dostosowywanie programów kształcenia do wymagań KRK.

W latach 2013/14; 2014/15, 2015/16 oraz 2016/17 do pełnienia funkcję Członka Wydziałowej Komisji ds. Jakości Kształcenia na Wydziale Nauk Społecznych UWr. W latach 2014/15 pełniłam funkcję Koordynatora na szczeblu Instytutu Socjologii ds. POLON-u. Wśród obowiązków administracyjnych powierzano mi pełnienie funkcji sekretarza w komisji rekrutacyjnych na kierunku socjologia grup dyspozycyjnych I oraz II stopnia w trybie stacjonarnym. Od 2013 roku jestem również członkiem rady Programowej kierunków „Socjologii grup dyspozycyjnych” na poziomie studiów I oraz II stopnia. Aktualnie powołana zostałam do Rady Programowej tworzącej nowy kierunek studiów związany z obszarem bezpieczeństwa.

Od 2015 (z przerwą na lata 2022/21 spowodowaną przerwą w pracy naukowej), jestem opiekunem naukowym „Akademickiego Koła Naukowego Security & Society” działającego w strukturach Instytutu Socjologii UWr. Cyklicznie uczestniczyłam w latach 2013-2019 w Dolnośląskim Festiwalu nauki prezentując wystąpienia dla uczniów zainteresowanych studiowaniem w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Od 2011 do 20120 roku byłam współorganizatorem cyklicznie organizowanych konferencji

¹⁰ <https://www.socjologia.uni.wroc.pl/Aktualnosci/Nagrody-dla-najlepszych-absolwentow-w-IS-UWr> (21.01.2023).

naukowych z obszaru grup dyspozycyjnych. Aktualnie cykl tych konferencji został zakończony z uwagi likwidację Zakładu Socjologii Grup Dyspozycyjnych.

15 września 2022 r. zostałam wybrana na przewodniczącą Sekcji Socjologicznych Problemów Bezpieczeństwa Narodowego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Wcześniej pełniłam funkcję sekretarza i członka sekcji. W ramach działalności sekcji zorganizowaliśmy wiele wydarzeń naukowych propagujących kwestie szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Zdobyta przeze mnie wiedza i doświadczenie z obszaru bezpieczeństwa zostały docenione przez Marszałka Województwa Dolnośląskiego, który 9 lutego 2021 roku powołał mnie na eksperta w celu aktualizacji Polityki Wspierania Bezpieczeństwa w województwie dolnośląskim do 2030 roku (sygnatura pisma MDB.6331.33.2020). Prace interdyscyplinarnego zespołu toczyły się przez kilkanaście miesięcy w gronie wielu ekspertów z różnych dziedzin (uchwalenie dokumentu strategicznego 8.06.2022¹¹). Formułowanie założeń strategicznych w obrębie obrony i bezpieczeństwa publicznego było dla nas zadaniem ambitnym, szczególnie w sytuacji, kiedy rzeczywistość społeczna ulega tak gwałtownym przemianom (rzeczywistość postpandemiczna i nieuchronny konflikt zbrojny). Wypracowywanie założeń polityki bezpieczeństwa na kolejne 10 lat miało na celu nie tylko ewaluację zidentyfikowanych zagrożeń i ich kalibrację, ale również przewidzenie nowych, jeszcze nie ujawnianych zagrożeń, z jakimi będziemy mieli do czynienia. W wyniku tego wielostronnego zaangażowania 7 czerwca 2022 roku zaktualizowany dokument strategiczny został uchwalony jako załącznik do uchwały nr. 5457/VI/22 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego. Główny cel opracowanej strategii wyraża doniosłe dla bezpieczeństwa ontologicznego wartości niematerialne i materialne przyczyniające się do pomnażania dobrostanu, dobrobytu oraz dalszego wzrostu województwa dolnośląskiego dla pokoleń obecnych, jak i przyszłych. Polityka Wspierania Bezpieczeństwa W Województwie Dolnośląskim do 2030 roku pozostaje dokumentem określającym priorytety w zakresie zapewniania bezpieczeństwa i porządku publicznego mieszkańcom Dolnego Śląska.

¹¹ <https://bip.dolnyslask.pl/a,125741,polityka-wspierania-bezpieczenstwa-w-wojewodztwie-dolnoslaskim-do-2030-r.html> (pobrano: 15.11.2022).

Wyróżniona zostałam następującymi nagrodami:

Zespołowa nagroda rektorska za osiągnięcia dydaktyczne i organizacyjne osiągnięte w 2013 roku. Nagrodę zespołową przyznał Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. dr hab. Marek Bojarski.

Zespołowa nagroda rektorska za osiągnięcia dydaktyczne i organizacyjne osiągnięte w 2014 roku. Nagrodę zespołową przyznał Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. dr hab. Marek Bojarski.

Medal Pamiątkowy Uniwersytetu Wrocławskiego z okazji organizacji XXX Jubileuszowej Konferencji Grup Dyspozycyjnych. Medal przyznał Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. dr hab. Adam Jeziński 9.05.2019.

.....

(podpis wnioskodawcy)

Bibliografia:

1. Ainley Mary, Buckley Sarah. 2010. Understanding educational achievement and outcomes. Person, process and context. W: Using Analytical Frameworks for Classroom Research: Collecting Data and Analysing Narrative, Rodrigues Susan (ed.). London & New York: Routledge.
2. Archer Margaret S., Collier Andrew, Porpora Douglas V.. 2021. Transcendencja. Realizm krytyczny i Bóg. Przekład i wstęp ks. Artur Wysocki. Posłowie Krzysztof Wielecki. Wyd. Naukowe UKSW: Warszawa.
3. Archer Margaret S.. 2015. Introduction: Other Conceptions of Generative Mechanisms and Ours. W: Generative Mechanisms Transforming the Social Order, Archer Margaret S. (ed.), London: Springer.
4. Archer Margaret S.. 2019. Kultura i sprawczość. Miejsce kultury w teorii społecznej. Przekład Paweł Tomanek. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
5. Bhaskar Roy. 2009. *Scientific Realism and Human Emancipation*. Abingdon: Routledge.
6. Bhaskar Roy. 2010A. Plato Etc. Problems of Philosophy and their Resolution. With a new introduction by Mervyn Hartwig. London and New York: Routledge.
7. Bhaskar Roy. 2010B. Contexts of interdisciplinarity Interdisciplinarity and climate change. W: Interdisciplinarity and Climate Change. Transforming knowledge and practice for our global future, Bhaskar Roy, Frank Cheryl, Høyer Karl Georg, Naess Petter, Parker Jenneth, London & New York: Routledge.
8. Bhaskar Roy. 2016. *Enlightened Common Sense: The Philosophy of Critical Realism*, edited with a preface by Mervyn Hartwig, Wyd. Abingdon: Routledge.
9. Bhaskar Roy. 2018. *Realistyczna teoria nauki (fragmenty)*. Tłum. Zahorodna Katarzyna. W: *Spór o realizm naukowy: Mała antologia*, Kotowski Mateusz (red.), Wrocław: Oficyna Naukowa PFF.
10. Bhaskar Roy. 2020. Critical realism and the ontology of persons. "Journal of Critical Realism", Vol. 19, No. 2, s. 113.
11. Blom Björn, Morén Stefan. (2011). „Analysis of Generative Mechanisms”. *Journal of Critical Realism* 10(1): 60. DOI:10.1558/jcr.v10i1.60.
12. Brock Tom, Carrigan Mark, Scambler Graham. 2017. Introduction [in:] Structure, Culture and Agency. Selected Papers of Margaret Archer, Tom Brock, Mark Carrigan, Graham Scambler (eds.), Routledge: London and New York.
13. Bunge Mario. 2004. „How does it work: The search for explanatory mechanisms?” *Philosophy of the Social Sciences* 34 (2), s. 185.
14. Cornell Sarah, Parker Jenneth. 2010. *Critical realist interdisciplinarity: A Research agenda to support action on global warming*. W: *Interdisciplinarity and Climate Change. Transforming knowledge and practice for our global future*, Bhaskar Roy, Frank Cheryl, Høyer Karl Georg, Naess Petter, Parker Jenneth, London & New York: Routledge.
15. Cruickshank Justin. 2003. *Realism and Sociology: Anti-Foundationalism, Ontology and Social Research*. London and New York: Routledge.
16. Derrida Jacques. 1991. *Given Time: I. Counterfeit Money*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
17. Donati Pierpaolo. 2013. *Sociologia della relazione*, Bologna: il Mulino, s. XVI.
18. Giddens Anthony. 1982. *Profiles and Critiques in Social Theory*. Chapter 2 contributed by Fred Dallmayr. Berkeley: University of California Press.
19. Haley Christopher W. 2018. *The Subject of Human Being*. London and New York: Routledge.

20. <https://bip.dolnyslask.pl/a,125741,polityka-wspierania-bezpieczenstwa-w-województwie-dolnoslaskim-do-2030-r.html> (pobrano: 15.11.2022).
21. <https://niw.gov.pl/baza-wiedzy/konkurs/edycja2021/> (pobrano: 11.11.2022).
22. <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/143978/edition/133467/konstruowanie-tozsamosci-spoecznej-wolontariuszy-narodowej-sluzby-ochrony-cywilnej-we-wloszech-studium-socjologiczne-grebowiec-baffoni-jolanta> (pobrano: 11.11.2022).
23. <https://www.socjologia.uni.wroc.pl/Aktualnosci/Nagrody-dla-najlepszych-absolwentow-w-IS-UWr> (21.01.2023).
24. Jemieliński Dariusz. 2019. *Socjologia Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
25. Mariański Janusz. 2021. Recenzja: Małgorzata Stochmal, Relacyjna moc darów troski i ofiarności druhów ochotniczych straży pożarnych. Perspektywa krytycznego realizmu i ontologii społecznej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021, ss. 379, „Zeszyty Naukowe KUL”, 64 (2021), nr 4 (256), s. 80.
26. Mauss Marcel. 1923–1924. *Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*, „L'Année Sociologique”.
27. Morrow Raymond A., Brown David D.. 1994. *Critical Theory and Methodology*. London: SAGE Publications, Inc.
28. Pierpaolo Donati. 2018. An Original Relational Sociology Grounded in Critical Realism. W: The Palgrave Handbook of Relational Sociology, François Dépelteau, ed., eBook: Palgrave Macmillan, s. 434. DOI: 10.1007/978-3-319-66005-9.
29. Porpora Douglas V. 2005. Do Realists Run Regressions? W: Lopez Jose, Potter Garry (eds.), *After Postmodernism: An Introduction to Critical Realism*. New York: Continuum.
30. Porpora Douglas V. 2015. Contents. In. *Reconstructing Sociology: The Critical Realist Approach*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 20. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316227657>
31. Psillos Stathis. 2002. *Simply the best: a case for abduction*, w: *Computational Logic: From Logic Programming into the Future*, Antonis C. Kakas, Fariba Sadri (red.), Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
32. Solomon Robert C.. 1995. Subjectivity [In:] *The Oxford Companion to Philosophy*. Edited by Ted Honderich. Oxford: Oxford University Press.
33. Stochmal Małgorzata. 2021. „Relacyjna moc darów troski i ofiarności druhów ochotniczych straży pożarnych: perspektywa krytycznego realizmu i ontologii społecznej”, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.